

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ УДО УКРАЇНИ

**ЛІПКАН Володимир Анатолійович - доктор юридичних наук, доцент
ТКАЧЕНКО Олександр Олександрович - здобувач Національного
університету біоресурсів і природокористування України**

Проведено дослідження складових поняття держави в контексті діяльності Управління державної охорони України. Аргументовано необхідність формування нового підходу к розумінню сутності держави та формування державного апарату в глобалізованому світі.

Ключові слова: управління державної охорони, президент, держава, функції держави, безпекова функція, національна безпека, компетенція УДО.

Досліджуючи проблеми здійснення державної охорони та забезпечення безпеки органів державної влади, слід відзначити ту обставину, що за даного випадку термінологічної плутанини, котра спостерігається в переважній більшості робіт, постає потреба у формуванні ключових понять, виявленні їх структурно-генетичного зв'язку і формування на цій основі несуперечливої системи знань, в рамках якої знайшов би повний опис феномен держави в умовах глобалізації, зокрема роль державного апарату і Управління державної охорони в забезпеченні державної охорони. У даному контексті нами було сформовано понятійний ряд, чітко з'ясування змісту кожного з понять якого сприятиме правильному розумінню сутності описуваних явищ, а також формуванню несуперечливої системи даних понять.

На наш погляд, до основних понять даного категорійного ряду слід віднести наступні: держава; функції держави; державна безпека.

Актуальність статті полягає у тому, що нами пропонується по-новому, з позицій теорії неопарадигми адміністративного права та національного безпекознавства розглянути зміст поняття держави, а головне призначення державного апарату на даному етапі історичного розвитку. На наше переконання, ключову роль у збереженні на нормальному та ефективному функціонування державного апарату відіграє Управління державної охорони. Натомість здійснений нами контент-аналіз наукових джерел із даного питання довів, що здебільшого молоді дослідники використовують застарілі кліше і конструкції поняття „держава”, розроблені, нехай і відомими дослідниками, натомість такими, що не відповідають сучасному змісту та призначенню держави. Відтак, нами вперше пропонується синтез парадигми адміністративного права та національного безпекознавства до розгляду змісту та призначення держави в умовах глобалізації.

Мета статті – подати власне розуміння сучасних тенденцій розвитку держави, відобразити наукову рефлексію цього процесу, подати власне розуміння поняття держави з урахуванням власної методологічної позиції.

При написанні даної статті нами було опрацьовано значний масив наукових джерел, праці таких вчених у галузі теорії держави і права, як: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрийко, В.Г.Афанасьєв, О.М. Бандурка, Д.М. Бахрах, В.М. Гаращук, О.Б. Горова, С.Д. Гусарєв, Р.А. Калюжний, А.М. Коло-

дій, В.В. Копейчиков, Є.Б. Кубко, Б.М. Лазарев, Ю.Є. Максименко, О.В. Марцеляк, М.І. Мельник, Л.Ф. Морозов, А.Ю. Олійник, М.М. Пендюра, В.Ф. Погорілко, М.К. Подберезький, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, А.О. Селіванов, В.Ф. Сіренко, О.В. Скрипнюк, Ю.О. Тихомиров, О.Д. Тихомиров, Ю.М. Годика, М.В. Цвік та ін.

У рамках даної статті ми зосередимо власну увагу на дослідженні поняття «держава» в контексті діяльності УДО України.

Слід визнати, що загальна проблематика дослідження держави в наш час певним чином зводиться до впровадження концепції верховенства права, особливо імплементації положень та різноманітних інтерпретацій концепцій людиноцентризму. Ніяк не претендуючи на методологічну полеміку, визначимо власний ракурс бачення цієї проблеми: державо- і безпекоцентризм. Це не означає нехтування концепцією людиноцентризму, натомість ілюструє наше розуміння необхідності порівняння цих двох різних методологічних напрямів, адже саме в їх розумному балансі і полягає зміст діяльності та ефективного розвитку держави. А отже, вектор наукових напрямів вчених має бути спрямовано на розроблення нового розуміння держави.

Визначальною і системоутворюючою категорією даного ряду є поняття „держава”.

Так, М.Пендюра пропонує розглядати даний термін у субстанційному, атрибутивному, інституційному та міжнародному значенні.

У субстанційному значенні держава – це організоване в певні корпорації населення, що функціонує в просторі і часі.

В атрибутивному – це устрій певних суспільних відносин, форма держави, офіційний устрій конкретного суспільства.

В інституційному – це апарат публічної влади, державно-правові органи, що здійснюють державну владу.

У міжнародному значенні державу розглядають як суб'єкт міжнародних відносин, як єдність території, населення і суспільної влади [1, с.48].

Цікавими є погляди на поняття держави серед українських мислителів. Так, відомий юрист М.Ф. Владимирський-Буданов

визначив державу як союз осіб, які займають певну територію і якими управляє одна верховна влада [2, с. 9]. Натомість Б. Кістяківський вважав, що держава є правовою організацією народу, що повинна діяти відповідно до соціальних інституцій та регуляторних процедур і правил [3, с. 121].

П.М. Рабінович вважає державу організацією політичної влади домінуючої частини населення в соціально неоднорідному суспільстві, яка, забезпечуючи цілісність і безпеку суспільства, здійснює керівництво ним насамперед в інтересах цієї частини, а також управління загальносуспільними справами [4, с. 35].

Алексєєв С.С. розглядає державу через діяльність апарату політичної влади та його належне функціонування в епоху цивілізації. За таких умов суспільство існує як окремий інститут, у якому розвиваються демократія, політичні та економічні свободи людини [5, с. 10].

У даному питанні можемо сміливо поринути в історичну спадщину, дбайливо вишукуючи потрібне, і знаходимо інше визначення: держава – політична організація економічно володарюючого класу, метою якого є охорона існуючого порядку і подавлення спротиву інших класів [6, с. 77].

Позбуваючись класового забарвлення даного визначення, можемо виокремити суттєве: 1) державу репрезентує не більшість, як, наприклад, це зазначає П.М.Рабінович, а ті, хто є економічно володарюючим та пануючим класом (на рівні держави – це олігархи і мільярдери, а на рівні міжнародному – усілякі міжнародні та транснаціональні корпорації, масонські організації, що вирішують долю інших країн за допомогою різноманітних важелів впливу, включаючи і інформаційні, і фінансові, і військові, і геополітичні у геопросторі тощо); 2) метою держави, з-поміж інших завдань, є збереження себе самої. Адже охорона існуючого порядку є лише одним із кроків до збереження самобутності і традицій тієї чи іншої держави.

Відзначимо, що держава не розчиняється у суспільстві, вона є певним чином відокремленою від нього. Інституціоналізація даного процесу знаходить свій вияв у формуванні державного апарату, має власні за-

кономічності становлення, функціонування та розвитку, власні особливі потреби та інтереси. Виявлення характеристик держави нам є потрібним з огляду на ту обставину, щоб чітко виявити змістовну складову діяльності УДО України.

Питання встановлення ознак держави вже достатньо вивчене, натомість в нашому дослідженні ми зупинимося на особливих ознаках, які зможуть наблизити нас до розуміння предмета нашого дослідження.

Так, Є.О.Гіда пропонує наступні іманентні ознаки держави:

1) всеохоплююча організація – об'єднує в єдине ціле всіх членів суспільства (більшість населення пов'язана з державою стійкими відносинами підданства або громадянства), відображує та забезпечує як загальносуспільні інтереси і потреби, так і інтереси й потреби його членів (усі інші соціальні організації – політичні партії, професійні та молодіжні спілки, трудові колективи тощо – охоплюють лише окремі верстви населення);

2) територіальна організація – об'єднує членів суспільства за територіальним принципом, а не кровнорідними зв'язками родового суспільства. Територія визначає просторові межі поширення її суверенітету;

3) офіційна організація – репрезентує суспільство, виступає від його імені як всередині держави, так і за її межами;

4) універсальна організація – об'єднує членів суспільства для вирішення питань, що стосуються різних сфер їхнього життя;

5) верховна організація – є вищою за значенням та силою об'єднанням суспільства, всі інші соціальні організації, у сфері загальносуспільних інтересів підпорядковані їй;

6) централізована організація – державні організації мають ієрархічну структурну побудову, тобто нижчі за рівнем організаційні структури (регіональні (місцеві) органи державної влади, державні підприємства і установи) підпорядковані вищестоящим – загальнодержавним органам державної влади (парламенту, президенту, уряду);

7) володіє спеціальним апаратом публічної влади, повноваження якого поширюються на все суспільство, а також іншими державними організаціями, що безпосеред-

ньо забезпечують вирішення загальносуспільних справ;

8) здатна надавати своїм велінням загальнообов'язковий характер, що забезпечується можливістю застосування державного примусу;

9) пов'язана правом – організовує життя на правових засадах; право юридично оформлює державу та державну владу та тим самим робить їх легітимними, тобто законними; держава здійснює свої функції в правових формах;

10) встановлює та збирає податки та збори – це обов'язкові платежі грошима та вклади майном (продуктами харчування, зброєю, хутром тощо), які стягуються державою. Разом податки та збори формують державну казну, з якої фінансується сама держава та виконання нею певних соціальних функцій (освітніх, медичних тощо), надає матеріальну підтримку в межах міжнародного співробітництва економічно слабборозвиненим державам чи постраждалим від надзвичайних подій різного характеру [7, с. 10-11].

Деяко інший підхід можна знайти в праці М.М.Пендюри, який визначає такі ознаки держави:

- суверенітет;
- має у своєму розпорядженні територію у певних межах (державні кордони);
- територіальне розселення населення країни;
- наявність легального апарату управління і примусу;
- здатність:

а) видавати загальнообов'язкові правила поведінки;

б) збирати податки, робити позики, надавати кредити;

в) здійснювати управління в суспільстві;

- має єдину грошову систему;
- наявність факультативних ознак: (державні символи – прапор, герб, гімн); мова [1, с. 48].

Для розуміння системності даної проблеми необхідно, окрім загальнообов'язкових, так званих іманентних ознак, розглянути і додаткові, факультативні, оскільки вони також можуть вказати на специфіку діяльності УДО України. Зокрема, не погоджуємось із

А.М. Завальним, який зазначає, що мова виступає ознакою не держави народу, нації; а грошова одиниця не належить до ознак держави через те, що деякі країни користуються однією валютою [7, с.11].

Саме застосування методології національно-безпекознавства дає можливість висловити інше бачення.

Так, щодо мови, то автори даного посібника помилково плутають факультативність мови як ознаку нації й іманентність державної мови як ознаку держави. Зокрема, засновник національно-безпекознавства В.А. Ліпкан у своїй праці „Теоретичні основи та елементи національної безпеки України” зазначив: „При розгляді атрибутивних ознак нації демонструється не лише відсутність необхідності, а навіть серйозно аргументується позиція, відповідно до якої ані територія, ані мова, ані навіть культура не є визначальними показниками нації. Головним показником нації є її бажання бути, самоототожнення окремого індивіда з нацією, усвідомлена інтеграція власної буттєвості у сферу колективної свідомості, спрямування власних інтересів до інтересів нації” [1, с. 35].

Думка даного дослідника також підтверджується і в розвідках інших вчених. Зокрема, у власній теорії нації В. Старосольський цілком заперечує антропологічну окремішність як націотворчий чинник, вважаючи неправильним ототожнення антропологічних та лінгвістичних груп. Крім цього, автор зазначає, що не можна говорити про визначальну роль культури для нації. Культура також не є атрибутом нації і не може слугувати її народженню. На думку даного дослідника, „в одній нації можуть перехрещуватися різні культурні впливи, однак це не веде до виникнення різних націй” [9, с. 23].

Вирішальне значення суб'єктивного чинника також відображено в інших роботах. Зокрема О. Бочковський вважав, що вирішальними і характерними ознаками нації є національна свідомість та воля. В. Липинський і С. Дністрянський висловлюють думку, що суттєвою підвалиною державотворення має бути національна ідея [10]. Національна ідея вважається суб'єктивним проявом прагнення бути нацією.

Прикладом нагальності порівняння наукового підходу до порівняння атрибутивних ознак нації та держави є така ознака, як територія. Якщо для держави дана ознака є обов'язковою і без території держави просто не існує, то стосовно наукового опису нації можна казати лише про бажаність, але не про атрибутивність даного компонента. Зрозуміло, що територія визначає націю і має практичний характер. Водночас навряд чи можна зневажати осіб, які за певними причинами компактно не проживають на певній території. До них, зокрема, можна включати циган, які, не маючи власної території, безперечно являють собою націю. Також можна навести кримських татар, які компактно проживають як і АР Крим в Україні, так і в Республіці Татарстан у складі РФ.

Відтак, переконані, що мова є ознакою історичної держави, оскільки саме мова несе в собі генетичний код нації, її сконцентровані традиції і світогляд.

Стосовно грошової одиниці, то наше переконання щодо необхідності включення даної ознаки до факультативних ознак держави підтверджується не лише теоретичним базисом, а й аналізом практичного досвіду діяльності аналогічних підрозділів, а по усьому світу. Зокрема, найголовнішим завданням Секретної Служби США була охорона грошової одиниці в грошовій системі США. Більш детально міжнародний досвід нами буде розглянуто нижче. Зараз ми хочемо лише навести ще один аргумент на користь власної позиції: знову ж таки за допомогою спеціального наукового методу національно-безпекознавства, зокрема методу геополітичної кон'юнктури, можна чітко простежити передумови і тенденції формування єдиної валюти [11]. Зокрема, євро, на яке зазначає пан А.М.Завальний, було створено на противагу долару США саме для того, щоб забезпечити політичну кон'юнктуру створеного Європейського Союзу, тобто спільна валюта була створена для підтримки важливих геополітичних рішень. Якщо ж брати економічний ефект, а також вплив на суверенітет, то факти очевидні: євро спричинило падіння життєвого рівня в багатьох країнах, передусім і Німеччині, і призвело до майже

дефолту такі країни, як Португалія, Іспанія, Італія, Греція.

Саме тому перевага людиноцентристської концепції, бездумне впровадження геополітичних рішень і вплив на фінансові системи суверенних держав, нехтування теоретичним надбанням, передусім стосовно ознак держави, призводить до втрати економічного суверенітету. А зважаючи на те, що суверенітет – це верховенство, самостійність, повнота, єдність, неподільність влади в певній державі в межах її території, а також незалежність і рівноправність країни у зовнішніх відносинах – він виступає іманентною ознакою. Відтак, втрата будь-якого виду суверенітету означає втрату незалежності і в подальшому закладає живлюче підґрунтя для втрати державності. Саме тому необхідність збереження розумного балансу при зменшенні етатистської теорії і імплементації положень концепції людиноцентризму мають знаходити своє відображення не лише в політичних рішеннях, а й знайти своє відлуння у теоретичних пошуках науковців.

Важливою ознакою, на яку зауважує Є.О. Гіда, є визнання світовим співтовариством [7, с. 13]. Можна повністю підтримати цю думку, оскільки нині, наприклад, дуже складна ситуація спостерігається у міжнародному праві. З одного боку, за націями закріплено право на самовизначення і утворення держави, а з іншого даний процес має тривати певний час, і головне у ньому – визнання світовим співтовариством, яке на сьогодні репрезентоване міжнародним капіталом, і за умови не вигідності створення певної держави вона просто не буде визнана. Також можна назвати й інші приклади, коли державу просто не визнають в силу політичних та безпекових причин. Але наші міркування щодо визначення держави не є пустими, оскільки саме діяльність УДО має пряме відношення до даного факту. Держава Палестина була утворена нещодавно наприкінці 2012 року. Ми не будемо тут аналізувати різноманітні причини і називати держави, які всіляко перешкождали цьому процесу, навіть залякували керівництво Палестинської автономії про те, що в рамках ООН дане рішення лише спровокує

додаткову ескалацію. Натомість відсутність розвитку націобезпекознавства в широкому розумінні призвела до того, що не було враховано певні методологічні аспекти становлення та розвитку нації

Нагадаємо, що ще у 2003 році В.А. Ліпкан на сторінках своєї монографії, аналізуючи суб'єктивні чинники формування нації писав: „Суб'єктивні чинники мають вирішальне значення, тому руйнування нації, не є ефективним через ведення війн, сепаратизм, нав'язування іншомовної культури, знеславлення історичної спадщини і нав'язування квазісупільних цінностей. Одним із прикладів цього є намагання Ізраїлю знищити Палестину. Ця нація ще десять років тому не мала де-юре ані території, ані власного національного ядра. Але суб'єктивний чинник, усвідомлення приналежності до палестинської нації, дух палестинського народу спустошили намагання Ізраїлю перешкодити його націо- і державотворенню і, гадаю, у найближчій перспективі на карті світу знову з'явиться держава Палестина” [8, с. 35].

Отже, така ознака, як визнання держави, є важливою в сучасних умовах і потребує врахування при будові функціональної структури УДО України.

Як висновок щодо розгляду поняття „держава” можна зазначити ще кілька основних тенденцій. Особливість функціонування сучасної держави полягає у необхідності збереження суверенітету (іманентної ознаки держави) в умовах глобалізації та подальших тенденцій інтеграції різних просторів (економічного, інформаційного, політичного, безпекового, культурного тощо). Відтак як просторове буття, так і діяльність державного апарату не обмежується лише власною територією і простором.

Формування механізмів балансу різних просторів і взаємозалежності в різних сферах потребує чіткого розуміння у необхідності розроблення чітких критеріїв збереження держави, тобто налагодження ефективної системи безпеки держави та її апарату.

Становлення та розвиток громадянського суспільства ускладнене сукупністю різних чинників, серед яких основними виступа-

АНОТАЦІЯ

Здійснено дослідження складових поняття держави в контексті діяльності Управління державної охорони України. Доведено необхідність формування нового підходу до розуміння змісту держави і відповідно призначення державного апарату в глобалізованому світі.

ють світоглядні: не є сформованою національна ідея, державний апарат досі сприймається як ворожий і непотрібний атрибут минувшини, переваги надаються недержавним структурам, а в громадському житті іноземне та зарубіжне вихваляється більше за національне. Українська мова перебуває в занепаді, державна територія зазнає постійних втрат (о. Тузла), суверенітет країни, особливо в інформаційній сфері майже відсутній (більшість інформаційних та медіа ресурсів контролюються іноземними громадянами), нестабільна політична ситуація утворюють об'єктивні передумови для громадянського конфлікту через непродуману державну політику і нехтування фундаментальними засадами будови правової держави. При таких умовах є всі підстави вважати, що рівень загроз для державного апарату є високим, і посадові особи держави перебувають у стані підвищених загроз. Саме тому проблема переосмислення ролі УДО України є проблемою дальшого існування української держави. Серед основних проблем держави не останнє місце займає низький рівень правової і безпекової культури громадян, які сформувалися під впливом подій постпомаранчевого періоду.

Відтак, на наш погляд, держава – це суверенна політико-територіальна організація соціально неоднорідного суспільства (населення), що має публічну владу, яка здійснюється державним апаратом (апаратом управління та примусу) на основі юридичних норм, котрі забезпечують баланс державних, соціальних та індивідуальних інтересів.

SUMMARY

Author represents his own vision about historical aspects of Department of the State Guard of Ukraine activity. Is argued the differences between security and guard functions and changes the name of this state body.

Література

1. Пендюра М. М. Теорія держави і права : [навч. посібник] / Максим Миколайович Пендюра. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2013. – 288 с.
2. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. 4-е издание. – К., 1908. – 700 с.
3. Хейман С. Кістяківський: Боротьба за національні та конституційні права в останні роки царату / Пер. з англ. – К.: Основні цінності, 2000. – 304 с.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: [навч. посіб.] / П. М. Рабінович. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
5. Алексеев С.С. Государство и право. Начальный курс. 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрид. лит., 1996. – 192 с.
6. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.
7. Актуальні проблеми теорії держави та права : [навчальний посібник] / [Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.] ; за заг. ред. Є.О. Гіди. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2010. – 322 с.
8. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: Монографія. – К.: Текст, 2003. – 600 с.
9. Старосольський В.Й. Теорія нації / Передм. І.О. Кресіної. – Нью-Йорк; К: Наук. тов-во ім. Т. Шевченка; Вища шк., 1998.
10. Римаренко Ю. Націогенезис // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра; Генеза, 1996. – 264 с.
11. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки : [підручник] / Володимир Анатолійович Ліпкан. – К.: КНТ, 2009. – 631 с.